

Miten kirjastot voivat tukea tutkimuksen tiedonhallintaa?

Tuula Koponen, Anne Lehto, Kirsi Luukkanen, Eija Nevalainen & Jani Sassali

STKS:n informaatiolukutaitotyöryhmän marraskuisessa seminaarissa pohdittiin kirjastojen roolia tutkijoiden tiedonhallinnan tukemisessa. Tutkimustyön sisäiset muutokset, erityisesti tiedonhallintasuunnitelmien tulo tutkijoille velvoitteeksi rahoituksen yhteydessä, ovat lähentämässä kirjastoja uudella tavalla tutkimustyöhön. Uusia palveluja kehitellään yhä useammin tiiviissä yhteistyössä tutkimusryhmien tai opettajien kanssa. Tutkijoiden lähestymiseen on tuotettu monia hedelmällisiä toimintamalleja – verkkopalveluja ja yhteistyötä tutkimusryhmien kanssa, mutta myös erilaisia koulutuksia ja työpajoja.

STKS:n informaatiolukutaitotyöryhmä järjesti 27.11.2009 ajankohtaisen seminaarin ”Tiedonhallinta tutkimuksen prosesseissa”. Seminaarin puheenjohtajana toiminut Anne Lehto Tampereen yliopiston kirjastosta taustoitti avauspuheenvuorossaan päivän näkökulman laajentamista kirjastojen informaatiolukutaidon opetuksesta tutkimuksen tiedonhallintakysymyksiin.

Informaatiolukutaidon opetuksessa opiskelijoiden prosesseihin on integroiduttu jo melko hyvin erityisesti korkeakoulujen informaatikoiden oman aktiivisuuden ansiosta mutta myös yhteisten alueellisten ja kansallisten hankkeiden tuella.

Viime aikoina on sen sijaan alettu kiinnittää erityistä huomiota tutkimuksen tarpeisiin. Yliopistoissa on rakenteellisen kehittämisen myötä entistä tärkeämpää pyrkiä profiloitumaan kansainvälisiksi tutkimusylioiksi.

Tutkimuksen tiedonhallinta mukaan työn kuvaan

Tutkimuksen tarpeet ovat nousseet esiin myös Suomen Akatemian julkaiseman Suomen tieteen tila ja taso 2009 -raportin myötä. Raportissa käy ilmi, että suomalaisten tutkijoiden artikkeleihin viitataan huippulehdissä vähemmän kuin muiden pohjoismaalaisten tutkijoiden artikkelei-

hin. Yhtenä syynä tähän on julkisuudessa esitetty korkeakoulujemme palkitsemisjärjestelmää, joka on perustunut vahvasti tutkintojen tuottamiseen, kuten valmistuneiden tohtoreiden lukumäärään. Suuri osa julkaistuista artikkeleista on tehty väitöstutkimuksiin liittyen ja harva väitös ylittää vielä huippututkimuksen tasolle.

Seminaarin esityksissä tutustuttiin myös tiedonhallintakysymyksiin. Tutkijoiden tiedonhallintaa ei perinteisesti ole sisällynyt informaatikoiden toimenkuviin. Kuitenkin Turun korkeakoulukirjastoja koskevassa selvityksessään, arkistolaitoksen pääjohtaja Jussi Nuorteva on ehdottanut, että informaatikot voisivat toimia tutkimusryhmien tukena tiedonhallintatehtävissä.

Tutkijoiden kiinnostus tutkimusaineistojen tiedonhallintaan on lisääntynyt erityisesti siksi, että Suomen Akatemia on ryhtynyt velvoittamaan hankehakemuksissa tiedonhallintasuunnitelmaa.

Tulevaisuudessa tutkimusaineistojen laatu noussee entistä suurempaan merkitykseen, jopa yhdeksi meritoitumiskriteeriksi. Kansainväliset tutkijat, kuten Christine Borgman, ovat esittäneet visioita siitä, miten tulevaisuudessa erityisesti julkisin varoin rahoitetut tutkimusdata-aineistot ja myös muut tietoaaineistot mukaan lukien digitoitu kirjallisuus olisivat tutkimuksen

Janne Himanka puhui tutkijoiden tarvitsemista palveluista

käytettävissä, edellyttäen, että yhteensopivuushaasteet ja oikeudelliset kysymykset saadaan ratkaistua. Nämä aineistot voisivat tarjota valtavia virtuaalisia tutkimusympäristöjä e-tieteen tarpeisiin. Erityisen kiinnostavaa on, että automaattisten analyysimenetelmien avulla valtavista aineistomassoista voidaan löytää yllättäviä poikkeusteollisia yhteyksiä.

Tutkijuudesta asiantuntijuuteen

Tämänvuotisen Informaatiolukutaito-seminaarin aloitti yliopistonlehtori Juha Himanka Helsingin yliopiston humanistisesta tiedekunnasta. Himanka toi esiin tiedeyhteisön näkökulmasta sitä, miten kirjastot voisivat olla tutkimuksen ja tieteentekijöiden tukena perinteisten kirjastopalveluiden lisäksi.

Himanka pohti, minkälaisia tohtoreita haluamme valmistaa yliopistosta. Aiemmin väitöskirja on ollut jatko-opintojen keskeisin ja tärkein tuote, mutta pikku hiljaa yliopistoissa halutaan panostaa opintoihin, joilla kartutetaan jatko-opiskelijan muitakin akateemisen asiantuntijan taitoja kuin pelkästään yhden laajan tutkimuksen tekoa. Tulevia tohtoreita valmistuu kaikkialle yhteiskuntaan, ei pelkästään tiedemaailmaan, joten Himangan mukaan on ehdottomasti yli-

opistojen ja yksilöiden etuja, jos heille tarjotaan myös kattavaa opetusta ja tukea informaatiolukutaidon osalta.

Himanka ideoi, miten kirjastot voisivat olla tässä kehityksessä aktiivisesti mukana, muun muassa osallistumalla tutkimusseminaareihin tai tarjoamalla ajanmukaisia tiedonhallintavälineitä.

Tiedonhallintasuunnitelma tutkijan velvoitteeksi

Pääsihteeri Jarmo Laine kertoi puheenvuorossaan siitä, mitä tutkimushankkeille asetettu tiedonhallintasuunnitelmavelvoite merkitsee Akatemian näkökulmasta. Laine siteerasi Jussi Nuortevan em. raporttia, jossa on mainittu, että ”tutkimuksessa lisääntynyt sähköisten aineistojen käyttö ja verkostoitunut toimintatapa edellyttävät tutkimuksen tiedonhallinnan kokonaisvaltaista suunnittelua ja tutkimusaineistojen koko elinkaaren kattavaa hallintaa”.

Tiedonhallintasuunnitelmavelvoitteen taustalla ovat kansainvälisten tutkimusrahoittajien samansuuntaiset vaatimukset ja EU:n tietoaistejojen hallintaa koskevat linjaukset.

Tiedonhallintasuunnitelman tavoitteena on tukea tieteen avoimuuden periaatteita ja edistää tietoaistejojen saatavuutta sekä lisätä tietoisuutta

tietoaineistojen linkaareista ja käyttöarvosta. Toisaalta tarkoituksena ei ole kohtuuttomasti lisätä tutkimussuunnitelman ja rahoitushakemuksen tekijän työtaakkaa.

Seminaarin osallistujia kiinnosti kysymys, miten suuri painoarvo tiedonhallintasuunnitelmalla on hankehaussa. Laineen mukaan varsinaisen hakemusarvioinnin tekevät pääosin ulkomaiset asiantuntijat. Tiedonhallintasuunnitelma ei ole kaikkein tärkein kriteeri arvioitaessa hankesuunnitelman tasoa, mutta yleensä hyvissä hankesuunnitelmissa myös tutkimusaineistojen hallinnan suunnittelu on kunnossa. Tiedonhallintasuunnitelmissa esitettyjen toimenpiteiden toteutumisen valvonta on kuitenkin haasteellista, sillä erilaisia Akatemian rahoittamia hankkeita tms. on meillä yli kaksituhatta.

Kirjasto tutkimusryhmien tukena

Seminaarin case-esityksissä kuultiin monipuolisesti erilaisista kirjastojen toimintatavoista tutkijoiden tukemiseksi korkeakoulukirjastoissa. Helsingin yliopiston kirjastossa on kokeiltu erilaisia työmuotoja tutkijoiden ja jatko-opiskelijoiden tavoittamiseksi.

Viikin kampuskirjasto on ollut mukana professori Yrjö Engeströmin vetämässä Solmu-muutoslaboratoriossa kevästä 2009 lähtien. Katja Oksanen-Särelä kertoi kirjaston kokemuksista työskentelystä kahden tutkimusryhmän kanssa.

Solmutyöskentelyssä haetaan rohkeasti uutta tapaa erilaisten osajien yhteistyöhön. Kirjasto ja tutkimusryhmä kokoavat solmun tietyn haasteen tai ongelman ratkaisemiseksi. Tällöin ”asiakas” eli tutkimusryhmä on jo alusta alkaen mukana määrittelemässä palveluita, joita se kirjastolta haluaa. Tärkeää on yhteiskehittäminen, jossa tarjottavat tuotteet tai toimintamallit eivät välttämättä ole valmiita vaan niitä kehitetään yhdessä.

Tuotteistamisella uudet palvelut esille

Työskentelystä nousi esiin selkeitä tarpeita, jotka auttavat kirjastoa kehittämään myös muille tut-

kimusryhmille tai toisille kirjastoille sopivan tuotetarjottimen. Tällä hetkellä tutkijoiden tarpeet kohdistuvat eniten yliopiston uusiin käytäntöihin, kuten TUHAT-tutkimustietojärjestelmään, tiedonhallintasuunnitelmaan ja rinnakkaisjulkaisemiseen.

Oksanen-Särelä muistutti, että vaikka tutkijat kaipaavat usein henkilökohtaista palvelua, tuotteistaminen on tärkeää kirjaston resurssien ja toiminnan jatkuvuuden takaamiseksi.

Mikko Ojanen kertoi kokemuksia Keskustakampuksen kirjaston käyttäytymistieteiden toimipisteen ”Tehokas tieteellinen tiedonhankinta” -kurssista, joka on suunniteltu jatko-opiskelijoille tiedekunnan aloitteesta. Kurssi koostuu neljästä tapaamisesta ja välitehtävistä ja siitä saa yhden opintopisteen.

Vaikka kirjastolla on pitkä kokemus perustutkinto-opiskelijoiden koulutuksesta, on tämä tiedekunnan kanssa toteutettu kurssi vienyt opetusta uusille urille. Yhdessä tutkijaopettajien kanssa pidetyt tunnit ovat avanneet opettajille ja opiskelijoille kirjastolaisten hiljaista tietoa ja toisaalta kirjasto on päässyt aidommin mukaan opetuksen prosesseihin. Useat tapaamiset ja verkko keskustelu mahdollistavat paneutumisen opiskelijoiden aiheisiin: ideoinnin, harhailun ja suunnanmuutokset, mikä ei useinkaan ole mahdollista vakiokursseilla.

Työpajatoiminta tukee tutkimus- ja kehittämistoimintaa

Ammattikorkeakoulukirjastojen case-esityksissä korostettiin yliopistokirjastojen esitysten tavoitusta, että kirjastojen kannattaa tuotteistaa palvelujaan. Sen myötä esim. koulutuksia voidaan tarjota tehokkaasti. Tuotteistaminen helpottaa myös palautteen saamista, joka edesauttaa palvelujen arviointia ja kehittämistä.

Erja Huovila esitteli Lohjan Laurean opinnäyteprosessia, jota tehdään kirjaston, opettajien, työelämän ja opiskelijoiden välisenä yhteistyönä. Laurean opinnäytteet tehdään työelämän kehittämishankkeina. ”Learning by developing” (LbD)

Anne Lehto

Tapahtuma veti alan nuorta yleisöä

-mallin mukaisessa opinnäyteprosessissa kirjasto on mukana sekä opettajien hankepalaverissa että opiskelijoiden työpajoissa. Tiedonhakuja varten on oma työpajansa, jossa ohjaajina ovat ammattineopettaja ja informaattikko yhdessä.

Huovilan mukaan yhteistoiminnallinen työpajatoiminta lisää kaikkien tietämystä: opettajan, opiskelijan ja informaattikon yhteistoiminta tuottaa uutta osaamista kaikissa toimijoissa. Esimerkiksi kirjastolaiset oppivat ymmärtämään paremmin opiskelijoiden ja opettajien tiedontarpeita. Samalla opitaan substanssituntemusta siten, että asiakkaita voidaan palvella entistä paremmin. ”Nöyryyden kautta oppii ja löytää asiantuntijuuden” totesi Huovila LdB-työskentelystä.

Tampereen ammattikorkeakoulun kirjastosta Marja-Liisa Timperi kertoi ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehittämishankkeissa mukana oleville työntekijöille suunnatuista tiedonhaun työpajoista. Koulutustarjontaa on tiedottamisesta ja markkinoinnista lähtien tuotteistettu selkeäksi paketiksi. Koulutusta on tarjottu tietokantojen käytöstä RSS-syöte- ja kirjanmerkkipalveluiden esittelyyn.

Tutkimuksen työkalupakista menestystuote

Seminaarin päätti Oulun yliopiston kirjaston informaattikon Jani Sassalin esitys Tutkimuksen työkalupakista. Tutkimuksen työkalupakki on jatko-opiskelun ja tutkimuksen teon tueksi tehty wiki-sivusto, joka tuotettiin kirjaston koordinoimassa kaksivuotisessa hankkeessa. Kirjaston lisäksi hankkeeseen osallistuivat Oulun yliopiston yksiköistä tutkimus- ja innovaatiopalvelut, Thule-instituutti, kasvatustieteellinen tiedekunta, tietojenkäsittelytieteiden laitos sekä kielikeskus.

Hanke lähti liikkeelle kirjaston tarpeesta saada käyttöönsä verkkomateriaalia jatko-opiskelijoiden itsenäiskäyttöön sekä heille annettavaan tiedonhankinnan koulutukseen. Yhteistyökumppaneiden mukaantulon myötä tavoite laajeni huomattavasti alkuperäisestä ja loppujen lopuksi kahden vuoden aikana tuotettiin yliopiston wiki-ympäristöön laaja työkalupakki, joka sisältää kattavasti tutkijan ja jatko-opiskelijan työskentelyä tukevia materiaaleja ja ohjeita eri aihepiireistä.

Vaikka hankkeen myötä tavoitteet laajenivat alkuperäisestä huomattavasti, sai kirjasto täytettyä

alkuperäisen tavoitteensa: laajan jatko-opiskelijoille kohdistetun tiedonhankinnan oppaan lisäksi tuotettiin runsaasti materiaalia tieteellisiin julkaisuihin pohjautuvasta arvioinnista ja erilaisista arvioinnin työkaluista. Tällaista materiaalia kirjastolla ei ollut verkossa aikaisemmin käytännössä lainkaan ja työkalupakin myötä valmiudet tarjota tutkijoille enemmän tukea arvioinnin työkalujen käyttöön paranivat huomattavasti.

Työkalupakki saatiin yliopiston tutkijoiden ja jatko-opiskelijoiden käyttöön sekä suomeksi että englanniksi loppuvuonna 2009. Palaute on ollut kauttaaltaan positiivista. Jopa Oulun yliopiston marraskuisessa laatujärjestelmän auditoinnissa auditointiryhmä nosti alustavassa palautteessaan Tutkimuksen työkalupakin yhdeksi yliopiston kolmesta hyvästä käytänteestä.

Tutkimuksen työkalupakki on avoimesti kaikkien käytettävissä osoitteessa <https://wiki oulu.fi/display/jotut>.

Seminaariesitykset ovat luettavissa: http://www.helsinki.fi/infolukutaito/ILajankoh- taista/2009_STKS_IL/2009_tiedonhallin- ta_tutkimuksen_prosesseissa.htm

Kirjallisuutta:

Borgman, C. L. (2007). *Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the Internet*. Cambridge, MA: MIT Press.

Nuorteva, J. (2008). Turun korkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluiden kehittäminen. (Opetusministeriön työryh- mämuiستioita ja selvityksiä 2008: 7).

Oksanen-Särelä, K. (2009). Solmutyöskentelyä Viikin tiedekirjastossa. *Verkkari*, 2009: 8. [http://blogs.helsinki. fi/verkkari-lehti/verkkari-82009/solmutyoskentelya-vii- kin-tiedekirjastossa](http://blogs.helsinki.fi/verkkari-lehti/verkkari-82009/solmutyoskentelya-vii- kin-tiedekirjastossa)

Suomen tieteen tila ja taso 2009. (Suomen Akatemian jul- kaisuja 2009: 9).

Kuvat: Jani Sassali

Tietoa kirjoittajista:

*Tuula Koponen, informaattikko
Poliisiammattikorkeakoulun kirjasto
email. tuula.s.koponen@poliisi.fi*

*Anne Lehto, tietopalveluosaston johtaja
Tampereen yliopiston kirjasto
email. anne.lehto@uta.fi*

*Kirsi Luukkanen, informaattikko
Helsingin yliopiston kirjasto
email. kirsi.luukkanen@helsinki.fi*

*Eija Nevalainen, informaattikko
Helsingin yliopiston kirjasto
email. eija.nevalainen@helsinki.fi*

*Jani Sassali, informaattikko
Oulun yliopiston kirjasto
email. jani.sassali@oulu.fi*